

Сойко І. М., к.пед.н., доцент, Трушківська В. В., ст. магістратури  
(Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка  
Степана Дем'янчука, м. Рівне)

## **ВИКОРИСТАННЯ ІГОР ТА ТВОРЧИХ ВПРАВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЧАСТИН МОВИ**

***Анотація.** У статті обґрунтовано теоретичні аспекти розвитку дидактичних ігор і творчих вправ у процесі вивчення частин мови. Охарактеризовано значення дидактичної гри у формуванні активної розумової діяльності молодших школярів. Виокремлено та обґрунтовано дидактичні вимоги щодо забезпечення ефективності ігрової діяльності на уроках української мови. Проаналізовано особливості використання вчителями початкових класів елементів цікавого мовознавства в процесі вивчення частин мови.*

***Ключові слова:** дидактична гра, частини мови, початкова освіта.*

***Аннотация.** В статье обоснованы теоретические аспекты развития дидактических игр и занимательных упражнений в процессе изучения частей речи. Охарактеризовано значение дидактической игры в формировании активной умственной деятельности младших школьников. Выделены и обоснованы дидактические требования к обеспечению эффективности игровой деятельности на уроках украинского языка. Проанализированы особенности использования учителями начальных классов элементов интересного языкознания в процессе изучения частей речи.*

***Ключевые слова:** дидактическая игра, части речи, начальное образование.*

***Annotation.** The article substantiates the theoretical aspects of the didactic games and interesting exercises development in the process of parts of speech studying. Significance of the didactic game in formation of junior pupils' active mental activity has been characterized. The didactic requirements for ensuring efficiency of the game activity on the Ukrainian language lessons are distinguished and grounded. The peculiarities of usage of the elements of interesting linguistics by the elementary school teachers in the process of parts of speech study are analyzed. The main task of such classes is active and purposeful enrichment and improvement of students' speech. An effective way of the schoolchildren's speech development promotion is situational tasks. They stimulate thinking and increase the students' interest to the program material, enhance their activity in formation of knowledge, skills and abilities – that is, cognitive activity. The purpose*

*of didactic games is formation of students' ability to combine theoretical knowledge with practical activity. Students will be able to master the necessary knowledge, skills and abilities only when they are interested in them, and when the teacher managed to interest the students. It is important to conduct games systematically and purposefully on each lesson, starting with elementary game situations, gradually complicating and diversifying them as students' accumulated knowledge, development of skills and abilities, understanding the rules of a game, development of memory, education of quick-wittedness, independence, perseverance, etc. Didactic games, used in the Ukrainian language classes in their organic combination, develop not only speech but also memory, attention, quick-wittedness, ability to classify objects, to compare them, to generalize, to differentiate.*

**Key words:** *didactic game, parts of speech, primary (elementary) education.*

**Важливе значення мови** у розвитку підростаючого покоління і в подальші вікові періоди обґрунтовували майже всі видатні педагоги й психологи минулого і сучасності. Тому рідна мова є одним із найважливіших навчальних предметів в школі. Її особливе місце в системі навчальних дисциплін визначається тим, що саме від мовленнєвих і мовних знань, умінь і навичок безпосередньо залежать успіхи навчальної діяльності школяра, його успішність в оволодінні знаннями з усіх предметів та адекватна інтеграція в соціум.

Розвинене мовлення людини – не тільки форма думки, а й сама думка, супутник мислення, свідомості, джерело пам'яті. Створені за допомогою мови образи, описи подій, якостей, властивостей найрізноманітніших виявів життя людей є вищим актом пізнавальної діяльності людини. «Мовна поведінка, – пише В. Бадер, – як частина загальної поведінки людей свідчить як про рівень розумового розвитку, так і про рівень їх виховання. Вона репрезентує людину в цілому» [1, с. 32].

Ознайомлення із словниковим багатством, своєрідністю звукової та інтонаційної системи, словотворчими властивостями, особливостями граматичної будови, художньо-зображальними засобами мови розкриває учням духовне багатство народу, сприяє вихованню патріотизму.

Комунікативна лінія змісту програми передбачає формування у молодших школярів чотирьох видів мовленнєвої діяльності – аудіювання, говоріння, читання, письма. Основним завданням таких занять є активне і цілеспрямоване збагачення й удосконалення мовлення учнів; безпосередня підготовка до складання учнями власних текстів; розвиток логічного мислення; розширення кругозору учнів.

Крім цього, в процесі роботи над формуванням власної мовленнєвої діяльності учні зможуть оволодіти контекстовими уміннями, тобто навчитися висловлюватись на тему, підпорядковуючи висловлювання основній думці

вихідного тексту, відбирати матеріал, визначаючи в ньому головне і другорядне, використовувати відібраний матеріал у потрібному порядку.

**Питанням розвитку мовлення** школярів та збагачення їх словникового запасу приділяли багато уваги психологи, мовознавці та методисти (Л. Варзацька, О. Леонтєв, М. Львов, В. Мельничайко, В. Мухіна, І. Синиця, Г. Рамзаєва, Г. Ушакова, Г. Фомічева та ін.). Проте ці та інші вчені досліджували переважно загальнометодичні аспекти активізації та розвитку активного й пасивного словника учнів різного віку і майже не зосереджували уваги на виявленні ролі граматики-орфографічних знань у збагаченні словникового запасу молодших школярів.

Використання ігрових технологій на уроках української мови досліджено в працях А. Багмут, Л. Варзацька, Н. Гац, В. Горбачук, Д. Кравчук, Т. Потоцької, Т. Рамзаєвої, М. Сокирко, Г. Фомічової, О. Хорошківської, Г. Шелехової. У наукових дослідженнях А. Каніщенко, Н. Лазаренко, Т. Сокольницької, Л. Попової, І. Холковської, І. Шаповалової проаналізовано повнозначні частини мови (іменник, прикметник, дієслово. У їх працях пояснено, що завдання вчителя полягає в тому, щоб зацікавити молодших школярів мовними явищами, збудити у них прагнення до знань.

**Метою нашої статті є** дослідження можливості використання ігор та творчих вправ у процесі вивчення частин мови в початкових класах.

**Найбільш ефективними є** ті уроки української мови, на яких вчителі використовують різноманітні форми роботи, збагачують їх знахідками своїх творчих шукачів. У процесі гри в учнів виробляється звичка зосереджуватися. самостійно думати, розвивати увагу. Захопившись грою, діти не помічають, що навчаються, до активної діяльності залучаються навіть найпасивніші учні.

Коли вчитель використовує на уроці елементи гри, то в класі створюється доброзичлива обстановка, бадьорий настрій, бажання вчитися. Плануючи урок, учитель має зважати на всіх учнів, добирати ігри, які були б цікаві й зрозумілі.

Дидактична гра – це практична групова вправа з вироблення оптимальних рішень, застосування методів і прийомів у штучно створених умовах, що відтворюють реальну обстановку [2]. Під час гри в учня виникає мотив, суть якого полягає в тому, щоб успішно виконати взятую на себе роль. Отже, система дій у грі виступає як мета пізнання і стає безпосереднім змістом свідомості школяра.

Якщо спочатку учень зацікавиться лише грою, то дуже швидко його вже цікавитиме пов'язаний з нею матеріал, в нього виникне потреба вивчити, зрозуміти, запам'ятати цей матеріал, тобто він почне готуватися до участі у грі. Гра дає змогу легко привернути увагу й тривалий час підтримувати в учнів інтерес до тих важливих і складних предметів,

властивостей і явищ, на яких у звичайних умовах зосередити увагу не завжди вдається.

Дидактичні ігри на уроках української мови можна використовувати для ознайомлення дітей з новим матеріалом та для його закріплення, для повторення раніше набутих уявлень і понять, для повнішого і глибшого їх осмисленого засвоєння, формування графічних умінь та навичок, розвитку основних прийомів мислення, розширення кругозору. Систематичне використання ігор підвищує ефективність навчання [3].

У дидактичних іграх діти спостерігають, порівнюють, класифікують предмети за певними ознаками, виконують аналіз й синтез, абстрагуються від несуттєвих ознак. нового навчального змісту з ігровим задумом і діями вимагає від вчителя майстерного педагогічного керівництва ними.

Ефективним видом роботи, що сприяє мовленнєвому розвитку школярів, є ситуативні завдання. Вони стимулюють мислення й збільшують інтерес учнів до програмового матеріалу, підвищують їхню активність у формуванні знань, умінь і навичок – тобто пізнавальну активність.

Нові для себе предмети та явища учні можуть пізнавати по-різному: за допомогою слова, найближчих до дійсності засобів (моделей, картин, малюнків, схем), а також через оригінальне сприйняття, тобто безпосереднє ознайомлення з ними (спостереження, перетворення предметів, читання літературних та прослуховування музичних творів).

Щоб ігрова діяльність на уроці проходила ефективно і давала бажані результати, необхідно нею керувати, забезпечивши виконання таких вимог:

1. Готовність учнів до участі в грі. (Кожен учень повинен засвоїти правила гри, чітко усвідомити мету її, кінцевий результат, послідовність дій, мати потрібний запас знань для участі у грі);

2. Забезпечення кожного учня необхідним дидактичним матеріалом;

3. Чітка постановка завдання гри. Пояснення гри – зрозуміле, чітке;

4. Складну гру слід проводити поетапно, поки учні не засвоять окремих дій, а далі можна пропонувати всю гру і різні її варіанти;

5. Дії учнів слід контролювати, своєчасно виправляти, спрямовувати, оцінювати;

6. Не можна допускати приниження гідності дитини (образливі порівняння, оцінка за поразку в грі, глузування тощо).

Ігри важливо проводити систематично й цілеспрямовано на кожному уроці, починаючи з елементарних ігрових ситуацій, поступово ускладнюючи й урізноманітнюючи їх у міру нагромадження в учнів знань, вироблення вмінь і навичок, засвоєння правил гри, розвитку пам'яті, виховання кмітливості, самостійності, наполегливості тощо.

7. Дидактичні принципи організації ігор: доступність, посиленість, систематичність [3].

У грі повинні брати участь всі учні класу. Тому завдання треба добирати короткі, посильні, розраховуючи на відповіді всіх учнів класу.

Слід уникати одноманітності завдань, організовуючи їх так, щоб дітям не доводилося довго чекати включення в гру, бо це знижує їхній інтерес.

Мета дидактичних ігор – формування в учнів уміння поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю. Оволодіти необхідними знаннями, умінями й навичками учень зможе лише тоді, коли він виявлятиме до них інтерес, і коли вчитель зумів зацікавити учнів.

Добираючи ту чи іншу дидактичну гру, вчитель має пам'ятати, що процес створення гри містить ряд станів: вибір теми гри; визначення мети й завдань гри; підготовка і проведення гри (повідомлення учням теми гри, підготовка унаочнень, проведення гри, підбиття підсумків).

Успіх проведення гри залежить від дотримання вимог: ігри мають відповідати навчальній програмі; ігрові завдання мають бути не надто легкими, проте й не дуже складними; відповідність гри віковим особливостям учнів; різноманітність ігор; залучення до ігор учнів усього класу [4, с. 45].

Під час проведення дидактичних ігор в учителів виникає безліч проблем: за яким принципом відбирати навчальний матеріал для створення ігор, яке місце дидактичних ігор в ряді інших форм і методів навчання, як одному вчителю керувати класом учнів під час гри?

У навчальних іграх немає тих, хто програв або виграв, тут виграють усі. Їх можна проводити на будь-якому етапі уроку. Це дасть змогу виявити знання учня і вміння користуватися ними.

Дидактичні ігри, використані на уроках української мови в органічному поєднанні, розвивають не лише мовлення. Ці ігри добре допомагають розвитку пам'яті, уваги, кмітливості, вміння класифікувати предмети, порівнювати їх, узагальнювати, диференціювати. Т. Донченко у праці «Мета одна, уроки – різні» визначив чотири вимоги, без урахування яких не можна віднести ту чи іншу навчальну діяльність учнів до дидактичних ігор. На його думку, грою можна назвати таку навчальну діяльність, в якій присутній хоча б один із наступних елементів: елемент очікування несподіванки – поява, зникнення, пошук і знаходження, непередбачене повторення дії в грі тощо; елемент загадки, що інтригує дітей, стимулює їхню творчу фантазію, мобілізує дитячий досвід; елемент руху; елемент змагання [5, с. 15].

Наведемо приклади дидактичних ігор та цікавих вправ на визначення числа іменників.

#### *Гра «Множина чи одинина?»*

Учитель називає іменники в однині та множині. Учні картками, на яких написано «Множина», «Одинина», показують число іменників.

Виграє той, хто найменше помилиться. Для гри можна використовувати такі іменники: учитель, учні, фабрика, завод, пшениця, медаль, черешні, неділя, вишенька, герої, олівець, море, книга, яблуко, сонце, вікна.

*Гра «Один – багато»*

На дошці запис:

Зимі кінець, якщо заспівав жайворонок, зацвірінькали горобці, прилетіли дикі голуби, відлетіли в ліси, поля ворони, з'явилися шпаки.

Вийшов з барлоги ведмідь, застрибав на лісовій галявині заєць.

Які прикмети того, що зима закінчується?

Як називаються слова, що відповідають на питання хто? і означають назви предметів?

Запишіть у дві колонки іменники, що є назвами птахів і звірів, за зразком:

Один	Багато
Горобець	Горобці

Найактивніший ряд – переможець.

*Гра «Хто більше»*

Учні поділяються на дві команди. Перша команда добирає і записує іменники, які вживаються тільки в однині, друга – тільки в множині (в однині – молодь, лічба, читання, ходьба, доброта, сміливість, хоробрість, радість, любов; в множині – ножиці, граблі, ворота, дрова, макарони, гроші, канікули, іменники, жнива, харчі). Перемагає команда, яка дібрала більше відповідних іменників.

Означені цікаві вправи полегшували нашу роботу над розширенням уявлення про число, зокрема, у іменників, які мають форму множини, але називають один предмет (окуляри) або маючи форму однини, називають сукупність предметів (каміння).

До переваг використання дидактичної гри віднесено: безпосередній вплив на формування в учнів навчальної мотивації; стимулювання ініціативи та творчого мислення; включення у навчальну діяльність практично всіх молодших школярів; набуття ними досвіду співробітництва; встановлення міжпредметних зв'язків; забезпечення пізнавальної насиченості навчального процесу; створення «неформального середовища» для учіння та сприятливих передумов для формування різноманітних стратегій розв'язання завдань; прояв учнями вольових зусиль при розв'язанні поставлених завдань; «структурування» знань, які можуть застосовуватися в різноманітних галузях; забезпечення міжпредметних зв'язків; об'єднання розрізаних уявлень у складну та збалансовану картину світу тощо. Визначено, що використання дидактичних ігор в основній школі дає змогу учням долати суттєві труднощі в навчанні, бачити власні помилки, оцінювати досягнення, поєднувати теоретичні знання з практичними.

Безперечно, дані переваги використання дидактичної гри співвідносяться із завданнями реалізації компетентнісного підходу та особливостями організації та проведення сучасного навчального заняття в освітніх закладах різних типів.

**Узагальнюючі результати** проведеного дослідження, можна зробити висновок, що саме гра є дидактичною тільки тоді, коли пізнавальний елемент у ній нерозривно пов'язаний з елементами зацікавленості. Висока ефективність дидактичної гри безсумнівна. І вчитель, і діти працюють з використанням ігрових матеріалів легше, веселіше, а головне – значно продуктивніше. Це відбувається тому, що під час гри задіяні глибинні психологічні механізми, які забезпечують глибоке і міцне засвоєння навчального матеріалу.

Перспективу подальших наукових розвідок у цьому напрямі можуть становити педагогічні дослідження з метою розробки дидактичних ігор та методичних підходів до їх цілеспрямованої організації в ході впровадження компетентнісного підходу в закладах освіти різних типів.

**1.** Бадер В. Удосконалення мовленнєвого розвитку молодших школярів в сучасній школі / В. Бадер // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 4. – С. 31–36. **2.** Біляєв О. Методика вивчення української мови в школі / О. Біляєв. – К. : Знання, 2002. – 214 с. **3.** Щербань П. Дидактичні ігри у навчально-виховному процесі / П. Щербань // Початкова школа. – 2005. – № 9. – С. 18–19. **4.** Чумак Т. Ігрові елементи на уроках мови / Т. Чумак // Дивослово. – 2001. – № 7. – С. 44–46. **5.** Донченко Т. Мета одна, уроки – різні / Т. Донченко // Урок української. – 2009. – № 11. – С. 14–16.

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.